

УДК 37.091.12:005.963](477.87)«1920/1930»(091)

СИСТЕМА КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ НА ЗАКАРПАТТІ У 20–30 РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Поп І.П.,
завідувач інформаційного центру
Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти

У науковій статті досліджуються особливості становлення системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів у 20–30 роках ХХ століття на Закарпатті, періоду входження краю до складу Чехословаччини. Охарактеризовано окремі аспекти суспільно-політичних процесів, пов'язаних із формуванням школи на території краю. Проаналізовано погляди провідних педагогів на питання реалізації актуальних завдань розвитку, вдосконалення й підвищення професійної педагогічної майстерності.

Ключові слова: *Закарпаття, Чехословаччина, педагог, підвищення кваліфікації, гуманізм, виховання, нова школа.*

В научной статье исследуются особенности становления системы повышения квалификации педагогических кадров периода вхождения края в состав Чехословакии в 20–30 годах XX века на Закарпатье. Охарактеризованы отдельные аспекты общественно-политических процессов, связанных с формированием школы на территории края. Проанализированы взгляды ведущих педагогов на проблемы оказания помощи педагогическим кадрам в реализации актуальных задач развития, совершенствования и повышения профессионального педагогического мастерства в указанный период.

Ключевые слова: *Закарпатье, Чехословакия, педагог, повышение квалификации, гуманизм, воспитание, новая школа.*

Pop I.P. SYSTEM OF QUALIFICATION OF PEDAGOGICAL PERSONNEL IN TRANSCARPATHTIA IN THE 20-30 YEARS OF THE XX CENTURY

New social and government needs require educational system to change its role, functions and educators preparatoin. Educators are faced with task to train responsible citizens with the ability for conscious public choice and to direct their activities for bringing benefits to other people and society. Educators training systems is updating and modrnizing in scope of euro-integrational processes in Ukraine. In this respect educator's proffessional development which includes permanent self-education, participation in educational training programs and other forms of professional groving, is very important.

Key words: *Transcarpathia, Czechoslovakia, educator, qualification upgrade, humanity, training, new school.*

Постановка проблеми. Нові вимоги до освіти з боку суспільства, держави й особи зумовлюють значну зміну ролі, функцій, підготовки та діяльності педагогічних кадрів. Сьогодні в галузі освіти визначено чіткі пріоритети освітньої політики в контексті забезпечення всебічного розвитку людини як особистості та найвищої цінності суспільства. Перед педагогами стоїть завдання виховати відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству. Відбувається модернізація й оновлення системи підготовки вчителя в контексті євроінтеграційних процесів розвитку освіти України. У цьому плані дуже важливим є професійний розвиток педагога, який передбачає постійну самоосвіту, участь у програмах підвищення кваліфікації та будь-які інші види й форми професійного зростання [4, с. 41].

Одним зі джерел вивчення здобутків історії української педагогіки є ґрунтовне дослідження педагогічного досвіду попередніх

поколінь, зокрема процесів, пов'язаних зі становленням національної системи освіти, вивчення діалектики й принципів розвитку української національної школи навчання та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Тому важливою для сьогодення є робота культурно-освітніх діячів Закарпаття у 20–30-х роках ХХ століття, спрямована на відродження історичних, культурних традицій краю, формування гуманістичних орієнтирів української національної школи, підвищення ролі учителя в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні засади формування традицій національної освіти в історико-педагогічному ракурсі досліджують І. Бех, І. Іванюк, П. Кононенко, О. Овчарук, С. Рябова, Г. Тараненко, О. Сухомлинська, К. Чорна та інші; у контексті філософії освіти – А. Герасимчук, Г. Васянович, І. Зязюн, В. Кремень, В. Лутай, М. Михальченко, І. Надольний, Н. Скотна, В. Скотний та інші; щодо організації та розвитку системи післядипломної педагогічної освіти В. Бондар,

І. Жерносек, М. Красовицький, С. Крисюк, В. Маслов, В. Олійник, В. Пікельна, Н. Протасова, В. Пуцов, Т. Сущенко.

Питання становлення та розвитку теорії й практики навчання на Закарпатті в різний час були предметом наукових розвідок А. Бондара, М. Вегеша, В. Гомонная, Д. Данилюка, А. Ігната, М. Кляп, М. Кухти, І. Ліхтея, М. Макари, О. Машталера, О. Мишанича, О. Мудри, І. Небесника, Г. Реґо, Г. Розлуцької, В. Росула, М. Талапканича, В. Туряниці, П. Федаки, С. Федаки, П. Ференца, В. Химинця, О. Хичія та інших науковців.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати становлення системи підвищення кваліфікації на Закарпатті у 20–30-і роки ХХ століття, роль відомих педагогів у формуванні післядипломної освіти, а також актуальність досліджуваного питання в процесах формування сучасної української школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Територія нинішнього Закарпаття після закінчення першої світової війни у вересні 1919 року ввійшла до складу Чехословаччини під назвою Підкарпатська Русь, але паралельно використовувався й термін «Підкарпатська Русь». Край перебував у складній політичній, соціально-економічній, культурній кризі. За твердженням першого керівника шкільного реферату в Ужгороді Й. Пешека, більше ніж 70% населення Підкарпатської Русі не вміли читати й писати [18, с. 171], війною зруйновані шкільні приміщення, для організації навчального процесу не вистачало підручників, а з їх підготовкою виникали проблеми, пов'язані з відсутністю літературної мови та дискусіями із цього питання в колах інтелігенції [6, с. 101]. Їх зміст детально висвітлено в наукових дослідженнях П. Маґочія «Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948)» [13], «Освіта Закарпаття» [9], В. Росула «Тенденції розвитку школи та педагогічної думки Закарпаття (XIX–XX ст.)» [7], Ю. Химинця «Закарпаття – земля Української держави» [14] та інших праць.

На початку 1920-х років з-поміж зазначених проблем окремо можемо виділити нестачу педагогічних кадрів у навчальних закладах краю. Із 674 учителів шкіл на території Підкарпатської Русі лише 379 виконали службову присягу чехословацькій владі, інші виїхали до Угорщини або відмовилися працювати в навчальних закладах [3, с. 20].

Для забезпечення шкіл вчителями запрошені, зокрема, фахівці з Галичини, також багато українських фахівців прибуло до Закарпаття з Чехословаччини, де укра-

їнська еміграція була однією з найчисленніших. Був збільшений набір у три середні педагогічні заклади освіти – Ужгородську півче-учительську семінарію, в Ужгородську жіночу учительську семінарію та в Мукачевську семінарію. Так, у 1938 році в початкових школах працювало 3320 учителів, які навчали майже 145 тис. учнів [5, с. 215].

Разом із тим у складі Чехословаччини на території історичного Закарпаття створені сприятливі умови для розвитку економіки, культури, освіти. Швидкими темпами відбувалося будівництво нових шкіл, у багатьох селах навчання дітей проводилося в пристосованих приміщеннях. Усього в 1938 році на території Підкарпатської Русі працювали 803 початкові школи проти 475 у 1920 році [17; 29].

Підвищення ефективності навчального та виховного процесу в закладах освіти на території Підкарпатської Русі було пріоритетним завданням органів управління краю та педагогів. Тому процеси реформування системи освіти, які проводилися Крайовим шкільним рефератом в Ужгороді за безпосередньої участі провідних педагогів, культурно-освітніх діячів, були спрямовані, зокрема, на підвищення ролі школи та вчителя в суспільстві. «Днешня епоха і від школи вимагає більше й інтенсивнішої роботи. Круг виховання не скривався лиш за мурами школи, але має поширитися працею дальших чинників, помічників учителя» [1, с. 44].

Формування особистості вчителя в контексті заснування традицій нової демократичної школи, становлення та вдосконалення його педагогічної майстерності прямо залежали від рівня професійної підготовки педагогічних кадрів. Директор учительської семінарії, видатний культурно-освітній діяч краю А. Волошин підкреслював, що для того, щоб покращити авторитет школи «первый раз маємо поднести общественный стан и образованность учителя, т. є. придати большої уваги, большої чести учительскому занятію, платню приспособити к сему культурно-просвітному званію учителя. Все то тісно связано з образованностью учителя... Интерес народної освіти и разом и интерес учительства требует, чтобы учителя образовались в высших школах» [2, с. 34].

Разом із тим потрібно було створити умови для підвищення фахової майстерності вчителів, розвитку їхніх творчих здібностей, упровадження новітніх форм і методів навчання. Із цією метою при учительських семінаріях у містах Ужгород і Мукачево під час літніх канікул наказом Шкільного відділу цивільної управи Підкарпатської Русі від 24 березня 1920 року

№ 2864 на території краю організувалися перші за нової влади шестиденні курси підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. До навчання запрошувалися учителі народних і горожанських шкіл, які повинні були зареєструватися до 15 травня «через шкільні інспекторати». Це було одне з перших розпоряджень місцевих органів влади зі створення та організації навчання педагогічних кадрів. Учителям забезпечували безкоштовне проживання, харчування та витрати на проїзд. Дуже важливим, на нашу думку, є той факт, що курсанти безкоштовно отримували науково-методичну літературу, необхідну для вдосконалення набутих у процесі навчання знань.

Після завершення курсової підготовки педагоги добровільно могли «зголоситися до испыту изъ выкладаныхъ предметовъ» та отримати не лише свідоцтво про складання екзаменів, а й переваги під час влаштування на роботу. «При дефинитивнѣмъ обсаджованю мѣсть буде звертати ся увагу на тыхъ учителѣ котрѣ одержали испытове свѣдомство. Тому въ интересѣ каждого учителя лежати буде вписатися на той курсъ» [8, с. 7]. Так органи управління освітою намагалися визначити й мотивувати найкращих учителів, які володіли новітніми методиками, спонукати їх до творчого зростання. Такі педагоги не лише забезпечували навчальний процес у своїх освітніх установах, вони ділитися досвідом роботи зі своїми колегами та активно залучалися до роботи різноманітних просвітянських заходів: конференцій, з'їздів тощо.

Як уже зазначалося, з метою підвищення професіоналізму, освітнього й загальнокультурного рівня педагогів краю в серпні 1920 року на базі Ужгородської та Мукачівської учительських семінарій були проведені «вакаційнѣ научнѣ курсы». Їхнім завданням, згідно із затвердженим статутом, було «подати учительству найважнѣйшѣ вѣдомости изъ новѣйшихъ стремлѣнѣ въ педагогоцѣ и школьництвѣ а також подати учительству поразѣ першій головнѣйшѣ даты изъ исторій литературы» [12, с. 6]. Багато доводилося працювати над літературною мовою, бо не можна було допустити, щоб учителі, які не володіли народною мовою, викладали в школах. Одним зі шляхів вирішення зазначеної проблеми було опрацювання творчості класиків української літератури М. Руданського, І. Франка, Т. Шевченка, Ю. Федьковича та інших. Із місцевих авторів вивчали, зокрема, твори Павловича, розроблено також програму з історії становлення літератури рідного краю. На той час школа потребувала підручника з української мови. І дуже важливим, як нам ви-

дається, є той факт, що підготовку вчителів з мови та літератури, поглиблення їхніх філософсько-педагогічних знань під час проходження курсової підготовки в стінах Ужгородської гімназії проводив відомий культурно-освітній діяч, працівник Шкільного реферату І. Панькевич, який «фактично був єдиним ученим-мовознавцем на всій Підкарпатській Русі, який володів науковим матеріалом щодо укладання підручника української мови, що базувався б на діалектній мові місцевих українців» [15, с. 45]. Проводячи аналіз роботи курсів підвищення кваліфікації педагогів, науковець із прикрістю зазначав, що курсанти майже не мали знань з історії української літератури, з правопису, зокрема не вміли правильно вживати «ъ», «и» та «ы» в коренях і закінченнях слів. Щоб покращити такий стан справ, подібні курси потрібно було проводити не лише під час канікул, а й упродовж усього навчального року, що дало б змогу охопити перепідготовкою всіх вчителів. «Такѣ курсы переходили бы по черзѣ всѣ учителѣ... сего домагалося и само учительство и на курсахъ найбільшу вагу клало на языкъ» [12, с. 6–8].

Отже, можемо підсумувати, що метою перших курсів підвищення педагогічної майстерності на території Підкарпатської Русі було намагання допомогти вчителю зорієнтуватися в новітніх освітніх тенденціях, прогнати матеріалах, показати взаємозв'язок слов'янських народів, збагатити його надбаннями української педагогіки, науки, культури, зорієнтувати учительство у вирішенні питань, пов'язаних із запровадженням у навчально-виховний процес літературної мови.

Педагоги, які проходили перепідготовку при вчительських семінаріях спільно зі Шкільною управою Підкарпатської Русі, мали право організувати у своїх навчальних закладах методичні об'єднання певного регіону – «педагогічні кружки». Ці заходи проводилися для ознайомлення вчителів із передовими освітніми новаціями в організації навчально-виховного процесу, обміну досвідом роботи, отримання освітянами юридичних консультацій. Шкільний відділ розпорядженням від 30 січня 1924 року № 31.831/23 започаткував проведення «педагогічних кружків» у навчальних закладах краю, доручивши шкільним інспекторам, щоб «кружки сходилися под проводом учителѣв участвовавших на студійной дорозі, або на методичном курсѣ в Ужгородѣ» [10, с. 69]. Усвідомлюючи, що якість навчально-виховного процесу школи, його результати співвідносні з теоретичною підготовкою, педагогічною та методичною

майстерністю педагога, керівники освітніх установ активно долучилися до створення й розбудови «педагогічних кружків». У 1923–1924 навчальному році методична робота вчителів у гуртках проводилася систематично й «більшість кружков показало красний успіх в роботі». Поступово вдосконалювалися й організаційні питання проведення таких заходів. Зокрема, шкільний відділ розпорядженням від 6 вересня 1924 року № 21 735 зобов'язував засідання «педагогічних» кружків проводити в останній декаді місяця, а вчителі на час роботи методичних об'єднань звільнялися від занять. До організації засідань залучали щоразу інші навчальні заклади, що давало можливість охоплювати методичною роботою значну кількість освітніх установ. Для поліпшення фахової підготовки педагогічних кадрів під час роботи «педагогічних кружків» у школах одна година присвячувалася спеціальній методичній роботі, а на двох заняттях учителі показували свої практичні навички. Це безперечно взаємозбагачувало членів педагогічного колективу інноваційними знахідками, молоді освітяни мали можливість вчитися майстерності в досвідченіших колег. У вказаному розпорядженні також зазначалося, що «управа школи, при котрій сходки устроєні в згоді с предсѣдателем кружка дасть способ всѣм учителям для 1–2 годиновоѣ госпитациѣ в поодиноких класах и одночасно выставить по возможности всю школьную роботу совершенно до того часу, по методичному поступѣ, для переглянення» [10, с. 69].

Один із засновників і керівників «Педагогічного товариства Підкарпатської Русі», «Учительської громади» Ю. Ревай подає примірний план роботи «педагогічного кружка»: «із восьмої до дев'ятої години практичні заняття проводять педагоги школи – організатори зібрання, причому кожен учитель займається у своєму класі, із дев'ятої до десятої – по півгодини із учнями займалися педагоги-гості, потім відбувалося обговорення уроків, після чого господарі показували виставку педагогічних досягнень вихованців та вчителів школи, далі виступав директор місцевого закладу, референт шкільного відділу аналізував наукові та науково-методичні видання, які зберігалися у бібліотеках краю. Насичену програму заходу завершували наукова доповідь, підсумкова дискусія та довільні виступи педагогів. Тематика доповідей торкалася питань, пов'язаних з навчальною програмою, системою позакласної та позашкільної роботи учителів. Програми та наукові розвідки засідань «педагогічних кружків» фахових громадських організацій та тих, які

проводилися під егідою шкільного відділу, практично не різнилися, оскільки їх організовували одні й ті ж педагоги – добре знані у краї керівники та учасники «Педагогічного товариства Підкарпатської Русі», «Учительського товарищества Подкарпатской Русі», «Учительської громади» та інших організацій: Б. Борецький «Громадянське виховання в народних школах», В. Фотул «Завдання розуму та мови», П. Петрецький «Наука про рідний край», Ю. Гуснай «Чинна школа», А. Камінський «Вивчення фізичного виховання у школах», «Вивчення народної пісні на три голоси», І. Гриць «Ознайомлення з письмовим діленням». Показові батьківські збори провів В. Юричков. Цікавим є той факт, що готувалися не лише доповіді, а й опоненти, що давало можливість більш повніше проаналізувати проблемні питання» [10, с. 69–93; 16, с. 142–143].

У процесі методичної роботи здійснювалося підвищення наукового рівня вчителя, його підготовка до сприйняття нових педагогічних ідей, що, безсумнівно, спонукало органи управління освітою розвивати та вдосконалювати систему методичної роботи. Із цією метою Шкільний відділ Підкарпатської Русі розпорядженням від 21 жовтня 1927 року № 66907 зобов'язав організаторів «педагогічних» кружків заздалегідь готувати програму та відповідні протоколи методичного об'єднання, щоб у заходах могли брати участь працівники шкільного відділу [10, с. 70].

Необхідно зазначити, що така системна робота вимагала значних організаційних зусиль і творчої праці педагогів краю. Наприклад, у 1925–1926 навчальному році в Мукачівському окрузі працювали чотири «педагогічні кружки», кожен із яких проводив по три засідання протягом року. В Ужгородському окрузі функціонувало сім методичних об'єднань [10, с. 71–75].

Висновки з проведеного дослідження.

Можемо зазначити, що система підвищення кваліфікації вчителів на території Підкарпатської Русі включала методичні учительські курси різних типів: «вакаційні курси» (загальноосвітні, змішані та спеціальні (за фахом)), які проводилися в Ужгороді й Мукачеві, та «педагогічні кружки», роботу яких організовували при навчальних закладах у всіх районах краю. Під час проведення зазначених заходів розроблялися різноманітні форми організації методичної роботи, спрямовані на освоєння методики викладання навчальних предметів, практичне застосування теоретичних положень. Серед колективних форм популярними були проведення відкритих уроків, дебатів, виставок тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волошин А. Бесіда на III загальному з'їзді Педагогічного Товариства Підкарпатської Русі / А. Волошин // Педагогічні твори. – Ужгород : ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2007. – С. 42–44.
2. Волошин А. Педагогічна Академія / А. Волошин // Педагогічні твори. – Ужгород : ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2007. – С. 32–34.
3. Гомоннай В.В. Школа та освіта Закарпаття / В.В. Гомоннай, В.В. Росул, М.І. Талапканич. – Ужгород, 1997. – 248 с.
4. Про освіту : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
5. Ігнат А. Стан освіти на Закарпатті в 20–30-х роках ХХ ст. / А. Ігнат // Великий Жовтень і розквіт возз'єднаного Закарпаття. – Ужгород : Карпати, 1970. – С. 212–222.
6. Клима В. Школьное дело и просвещение на Подкарпатии / В. Клима // Подкарпатская Русь 1919–1936. – Ужгород, 1936. – С. 101–105.
7. Магочій П.Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948) / П.Р. Магочій // Поличка «Карпатського краю». – Ч. 3–6 (18). – Ужгород, 1994. – 296 с.
8. Научні вакаційні курси для учителів // Учитель. – 1920. – Річник I. – Число 4. – С. 7.
9. Освіта Закарпаття : [монографія] / [В.В. Химинець, П.П. Стрічак, Б.М. Качур, М.І. Талапканич]. – Ужгород : Карпати, 2009. – 464 с.
10. Ревай Ю. Педагогічні кружки / Ю. Ревай // Учитель. – 1928. – Річник IX. – Число 2–3. – С. 69–93.
11. Росул В.В. Тенденції розвитку школи та педагогічної думки Закарпаття (XIX–XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / В.В. Росул ; Київський ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1997. – 194 с.
12. Панькевич І. Деякі уваги з приводу вакаційних наукових курсів для учителів народних шкіл / І. Панькевич // Учитель. – 1920. – Річник I. – Число 8. – С. 6–8.
13. Панькевич І. Перший учительський конгрес на Подкарпатській Русі / І. Панькевич // Учитель. – 1920. – Річник I. – Число 5 и 6. – 10 мая (травня). – С. 1–17.
14. Химинець Ю. Закарпаття – земля Української держави / Ю. Химинець. – Ужгород : Карпати, 1991. – 143 с.
15. Ходанич П.М. Шляхом пізнання / П.М. Ходанич – Ужгород : Карпати, 2011. – 304 с.
16. Шикітка Г.М. Освітньо-просвітницька діяльність крайових педагогічних товариств Закарпаття (1919–1944 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Г.М. Шикітка ; Ужгородський нац. у-т. – Ужгород, 2016. – 236 с.
17. Pesina J. Skolstvi na Podkarpatske Rusi v pritomnosti / J. Pesina. – Praha: Statni nakladatelstvo v Praze, 1933. – 51 str.
18. Pešek J. Školnictvo v Podkarpatskej Rusi / J. Pešek // Podkarpatska Rus'. Obraz obzostatel'ctv prirodnych, hospodarskich, političeskich, cerkovnych, jazykovych i prosvititel'nych. – Praha : Orbis, 1923, 207 s. – S. 171–182.

УДК 37.013.42

РОЗВИТОК ФОРМ, МЕТОДІВ І ЗАСОБІВ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ШКОЛАХ-ІНТЕРНАТАХ В УКРАЇНІ (1956–1965 РР.)

Султанова Н.В., к. пед. н.,
доцент кафедри спеціальної освіти

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

У статті представлені результати історико-педагогічного дослідження проблеми виховання учнів шкіл-інтернатів в Україні у 50-х рр. ХХ ст. На основі аналізу архівних документів та літературних джерел висвітлено правові засади становлення і функціонування, а також роль та значення шкіл-інтернатів як навчально-виховних закладів нового типу. Розкрито особливості та стан виховної роботи в інтернатних установах, методологічні вимоги до кваліфікації та професіоналізму вчителів та вихователів. Також у статті визначено основні завдання виховання учнів, напрями та засоби його забезпечення у школах-інтернатах у період їх становлення. Обґрунтовується доцільність і важливість провідної виховної функції інтернатних установ – вироблення в учнів стійкої й усвідомленої громадянської позиції, відповідальності за долю країни та готовності до суспільного і самостійного життя.

Ключові слова: *інтернатні заклади освіти, школи-інтернати, навчально-виховний процес, трудове виховання, навчально-виховні заклади нового типу, вихователі, самообслуговування, свідомі дисципліна, відповідальність.*

В статье представлены результаты историко-педагогического исследования проблемы воспитания учащихся школ-интернатов в Украине в 50–60-х гг. ХХ в. На основе анализа архивных документов и литературных источников освещены правовые основы становления и функционирования, а также роль и значение школ-интернатов как учебно-воспитательных учреждений нового типа. Раскрыты особенности и состояние воспитательной работы в интернатных учреждениях, методологические требования